

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен

„ДОКТОР“ по професионално направление

Науки за земята – География на рекреацията и туризма

На докторант

ПАВЕЛ ТОДОРОВ СТОЙНОВ

**На тема: СЪСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ НА ЗДРАВНИЯ ТУРИЗЪМ В
БЪЛГАРИЯ**

РЕЦЕНЗЕНТ: Доц. д-р Вера Николова

СУ „Св. Климент Охридски“

I. Актуалност на темата.

Развитието на туризма в България през последните години се характеризира с тенденции за диверсификация на пазара и разнообразяване на туристическия продукт. Големият ресурсен потенциал на страната дава възможност за разнообразяване на предлагането и включване на пазара на нови дестинации. Особено впечатляващо е богатството на ресурси, предлагащи възможност за развитие на балнео, СПА и уелнес туризъм. Тенденцията да се представя България на туристическия пазар като дестинация за ваканция, СПА и уелнес допълнително подсилва и мотивира необходимостта от проучвания в тази област. В тази връзка научните изследвания и разработки по проблема на включването на ресурсите в нови туристически продукти, създаване на база данни и предлагане на нови териториални модели, е актуално и представя насоки за очертаване на интересен подход при решаване на възникващите проблеми на развитие в тази сфера на туризма.

Ето защо представеният за рецензиране дисертационен труд, изследвайки тези въпроси, има своята актуална и значима теоретична и практическа стойност в разглежданата проблематика.

II. Характеристика и оценка на съдържанието на дисертационния труд.

Общият обем на дисертацията е 262 страници, от които 204 стр. основен текст, 51 стр. в 20 приложения и 7 стр. литературни източници. Работата е онагледена с голям обем табличен и графичен материал. Изработени са 150 таблици и 64 фигури. Литературата, използвана в дисертацията се състои от 88 заглавия (65 на кирилица и 23 на чужд език) и 58 интернет сайта.

Структурирането на дисертационния труд отговаря на изискванията и критериите за изготвяне на подобни разработки. Съдържа Увод, който е представен като първа глава, 7 глави основно съдържание и заключение.

В уводната част се акцентира върху актуалността на темата и се определят обект и предмет на изследването – „въздействието на природните и обществени закони и закономерности върху развитието на здравния туризъм в България“, които кореспондират правилно с изследваната проблематика. Акцентирането върху балнео, СПА и уелнес туризма в страната безспорно допринасят за изясняване значението на развитието на здравен туризъм и неговите възможности в България като туристическа дестинация. Върху това се набляга и в точно формулираната цел и определените за изпълнението ѝ четири задачи.

За целта на проучването е заложена тезата за съществуването на големи възможности за развитие на здравен туризъм и са определени четири хипотези, за доказване, което в хода на проучване в голяма степен е осъществено от докторанта. Логично на база на точно формулираните задачи, във втора глава се прави преглед на наличната литература по отношение изясняване на основните понятия, термини и заключения, свързани с изследваната проблематика. Проучена е не малко литература, особено чужда, по въпроса като са изяснени понятията „здраве“, „здравен туризъм“, „уелнес туризъм“, „СПА туризъм“, „балнеотуризм“. В т. 2.1.4. се коментират същността и особеностите на СПА центрове, като е представена и собствена интерпретация на определение. В тази част докторантът показва познания не само в теоретичен аспект, но и такива, свързани с особеностите и изискванията на законодателната уредба на страната. Т. 2.2. акцентира върху Системния подход като основен подход за изследване на състоянието и развитието на здравния туризъм в

България, който ще бъде използван в хода на изследването. Показан е основният модел на системата на туризма по Крипендорф и модифицирания за целта на изследването модел на автора, което е безспорен принос в опита за изясняване на теоретичните постановки в дисертацията. Авторът предлага този модел да бъде приложен при проучването конкретно на балнео и СПА туризма.

Освен метода на системния подход в т. 2.3. са представени статистически методи на изследване, които са използвани от докторанта. Емпиричните статистически изследвания са в основата на анализите, които да направени в хода на разработка на темата. Използваният статистически софтуер в по-нататъшната работа, дава възможност за анализи на получените резултати и представяне на конкретни изводи.

Глава трета от дисертацията е посветена на туристическите ресурси за развитие на балнео и СПА туризма в България. Тук са разгледани предимно балнеоложките ресурси, като е описан съставът, качествата, характеристиките и възможностите за използване на минералните води, пелоидите и таласоресурсите. Предложена е база данни на различните видове ресурси като те са ранжирани по административни области и са направени изводи за развитието на здравния туризъм на основата на представените данни. Предлага се областите да бъдат групирани в зависимост няколко критерия – брой на находищата на минерални води, по гъстота на находищата, по общ дебит и др. или като се приложи комбиниран способ. По-нататък в разработката, от параграф 3.2.1. до 3.2.14., са представени аналитично ресурсите за балнео и СПА на всички ранжирани области с висок потенциал, като са визирани техните специфични показатели.

Логично в следващата четвърта глава е разгледана материално-техническата база за развитие на здравния туризъм в България. Освен общия преглед на обектите с акцент върху хотелите, подходящи за СПА туризъм и СПА центрове, тук е направен клъстерен анализ на базата, отново на ниво административни области. Обосновката за това решение е продиктувана от възможността за набиране на статистическа информация, която на този етап е представена главно от данните на НСИ и НТР, и се предлага на териториално областен принцип. Раздробяването на общинско ниво не би било удачно при така провежданото проучване. По-специално внимание в тази глава е отделено и за представяне на МТБ за здравен туризъм в курортните комплекси с национално значение, както и на ниво големи градове, където е съсредоточена голяма част от подходящата, предимно за СПА туризъм база. На базата на т. нар. генерална съвкупност и изискванията за съществуване на балнеохотел и СПА хотел, авторът определя броя на обектите, подходящи за развитието на здравен туризъм и районира

тяхното териториално разположение в четири района – София, Черноморски, Южна България и Северна България. В т. 4.2.3., използвайки формулата за проекционния фактор, авторът оценява броя и капацитета на тризвездните хотели, подходящи за СПА туризъм. Посредством изчисляване на проекционните фактори, в следващия параграф 4.2.4., са изведени основни предположения, които са представени таблично в табл. 4.8, 4.9 и 4.10. и са личен принос на докторанта. Използваните данни са актуални, от последните две години и дават реална представа за моментното състояние на базата.

Интересен похват е направеното географско и типово клъстериране на СПА центровете и продиктуваните от това изводи за спецификата им, заетостта и възможността за използване. Измерителите, които са използвани за представянето на стратификацията и клъстерите са групирани в две направления – измерители на капацитета и измерители на качеството на съответните обекти и центрове. Изследването броя на посетителите на хотелите, подходящи за СПА (4.3.), се базира главно на информация от НСИ. За целта на проучването и за определяне броя на тези, които са потребители здравни услуги в хотелите, е направено онлайн проучване на 60 хотела – 9.8% от общата съвкупност. Хотелите са определени на клъстерен принцип – регионално и типово. Тези интервюта, проведени с маркетинг-мениджърите на обектите, дават приблизителни данни за структурата на посещаемостта по региони и типове обекти, което дава основание да бъдат направени изводи, оценки и предположения от автора (стр. 87 – 91). Друг важен акцент е анализът на използваемостта на базата (4.3.3.), чрез който са определени най-натоварените райони и разпределението на посещаемостта по сезони.

Глава 5 от дисертацията, озаглавена „Кадри, услуги и качество на обслужването“ представя обобщен преглед както на заетите в обектите – хотели, ЗХР, СПА и балнеоцентрове, така и заетите в сектори, в които професиите на работещите обслужват в голяма степен туристи, насочени към здравен туризъм – аниматори, спортни и фитнес инструктори и др. Обвързването на кадрите с предлаганите в обектите услуги и качеството на обслужването изглежда логично и в дисертацията е осъществено последователно по направлението – кадри – услуги – цени – качество. Коментира се квалификацията и специализацията на персонала (5.1.2.), което е от голямо значение за предлагане на качествени услуги. Разгледани са различни стандарти за качество, които се прилагат при подобни обекти и се представя нуждата от специализирани международни сертификати и дейности по сертифициране на услугите.

Основна част от дисертационния труд заема 6 глава, която разглежда търсенето на здравен туризъм в България и посещаемостта на балнеотуристическите дестинации. Тук са представени някои от основните характеристики на търсенето както в теоретичен аспект, така и практически, чрез осъщественото теренно проучване (параграф 6.2.). В това проучване е изследван профилът на туристите, потребяващи здравни услуги в България. Проучването е извършено на два етапа, при което пилотното проучване е осъществено през 2012 г. с 290 души, а цялостно завършеното през 2013 г., обхваща общо 500 души анкетирани туристи (българи и чужденци). Въпросникът е представен в Приложение 2 Въпросите са коректно зададени и предоставят възможност за извличане на актуална информация и осъществяване на анализи. Съществен принос тук има не само обемът на емпиричното изследване, но и направените заключения и изводи, които показват в голяма степен спецификата на пазарния сегмент, изискванията към услугите на здравния туризъм, които се предлагат у нас и препоръките към централните и курортите. Анализът е съпроводен с голям обем графичен и табличен материал (само в тази глава се наброяват 81 таблици и 42 фигури), който богато онагледява основното съдържание. Пилотното проучване е представено в параграф 6.3. По преценка на автора, след неговото приключване и обобщение, някои от въпросите са леко променени, което се посочва че е в интерес на изследването (стр. 122). Основното проучване се разглежда в т. 6.4. Резултатите от него са обобщени, анализирани и коментирани. В т. 6.5. е направен сравнителен анализ на двете проучвания и на базата на това са направени изводи за спецификата на пазарния сегмент, неговите изисквания и удовлетвореност от потребяваните услуги на здравен туризъм в изследваните дестинации.

В глава 7 авторът показва познанията си по отношение на особеностите на управлението и нормативната база на туризма в страната. Разгледани са организациите както на централна и местна власт – 7.1.1., така на неправителствено ниво – 7.1.2. и ниво комисии и бюджетни организации 7.1.3. и др. Констатира се проблеми и необходимост от още по-пълно покриване на българските с международните стандарти по отношение на нормативите и качеството на предлаганите услуги.

Заклучителната осма глава има за цел да представи тенденциите в развитието и перспективите на здравния туризъм в България, базирайки се както на вторични източници, така и на направените от автора проучвания. На базата на това, докторантът определя т. нар. „Перспективни комбинации за развитие на СПА дестинация“ като представя четири варианта – Морска комбинация; Планинска комбинация; Градска

комбинация; Аграрна и културно-историческа комбинация. Направен е опит да се покаже и растежът на СПА туризма в страната, на база растежа на търсенето на вътрешния пазар и са разгледани Мерките за развитие на туризма и СПА туризма в стратегията Хоризонт 2030. Специално внимание в тази глава се обръща на повишаване качеството на предлагания продукт и въвеждането на системи за интегрирано управление на качеството и стимулиране на търсенето (8.4.)

Заключението на разработката е развито на 3 страници и в стегнат вид представя основните изводи и решаване на основните хипотези на изследването

III. Публикации по темата

Представени са 13 публикации на автора, по теми, свързани с дисертационния труд, 8 от които на чужд език, включително и в чуждестранни издания.

IV. Автореферат

Авторефератът е с обем от 39 страници и отговаря на изискванията за структурно отразяване съдържанието на дисертационния труд, като засяга най-значимите и актуални моменти от разработката. В него са представени и научните приноси на автора и публикациите, свързани с дисертацията.

V. Научни приноси

Приносните моменти в разработката могат да бъдат представени в две направления – приложно и научно. Очертават се следните по-съществени приноси:

1. В теоретичен аспект са предложени и използвани в хода на проучването модифицирани модели и класификации на основата на клъстерното комбиниране по географски, типологичен принцип и в зависимост от капацитета на обектите.
2. Събрана и обработена е голяма база данни, очертаваща особеностите на МТБ на здравния туризъм в България. Информацията е анализирана чрез използване на проекционния фактор, а изводите предлагат специфично райониране на основата на спецификата на МТБ за здравен туризъм в страната.
3. Направено е самостоятелно и поетапно емпирично проучване на пазарния сегмент на здравния туризъм в дестинация България и са представени конкретни изводи, заключения и препоръки за развитие.

VI. Критични бележки и препоръки.

1. Във втора глава, в която се изясняват теоретични постановки и се анализират основни понятия, на няколко места се употребяват различни понятия като от една страна се говори за СПА туризъм, а от друга за СПА уелнес туризъм. Не става ясно дали това е едно и също понятие.
2. Липсват по-конкретни изводи, които да анализират дефинициите и да провокират диалог на различни мнения.
3. Има отделни пропуски в гл. 3 – Ресурси, като не са коментирани някои от значимите, но все още неоползотворени находища на минерални води, и най-вече в Южна България (напр. Ерма река в Родопите).
4. При ранжирането на областите по ресурсен потенциал, не би могло да се направи извод, че СПА е водещ вид туризъм при ограничените ресурси на 11-те по-слаби области в България.
5. Разпределянето на съдържанието в много глави води до някои повторения на съждения и заключения, и известно разпиляване. Съществува възможност за обединение на двете последни глави – 7 и 8, което ще облекчи сложната структура на разработката.

VII. Въпроси към докторанта.

1. Можете ли да се обосновате защо предлагате две нови длъжности - **Специалист по СПА+ култура (2664) и Специалист в областта на СПА+ практиките (2665).**
2. **Като се базирате на чуждестранния опит и на основата на направените от Вас до този момент проучвания, биха ли се очертали и друг тип клъстери на здравния туризъм в България?**
3. **Как оценявате практическата страна на клъстерните обединения в здравния туризъм, които визирате в разработката?**

Заклучение:

Предложеният дисертационен труд на докторанта Павел Тодоров Стойнев представлява актуално и мащабно проучване със задълбочен теоретичен анализ и конкретен практико-приложен характер. Разработката доказва необходимата теоретична подготовка и умения за работа с богат вторичен и емпиричен материал, впечатляващи възможности за обработка на статистически данни и аналитичност при

правене на изводи и очертаване на тенденции. Работата е актуална и разглежда проблематика с очертаващо се голямо значение за по-нататъшното развитие на българския туризъм. Смятам, че в тази област Павел Стойнев има възможност да продължи така добре започнатите изследвания.

На основата на всичко това, независимо от направените забележки и препоръки, **давам положителна оценка** на дисертацията и предлагам на уважаемото научно жури да се присъди на Павел Тодоров Стойнев научната и образователната степен „**доктор**” по научна специалност География на рекреацията и туризма.

Гр. София
27.04.2015 г.

Рецензент
/доц. д-р Вера Николова/